วารสารวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

ตำนานและเรื่องเล่าปรัมปราท้องถิ่นภาคใต้ : อัตลักษณ์ วัฒนธรรม อำนาจและการต่อต้านในประวัติศาสตร์ความเป็นไทย

ผู้แต่ง : พิเชฐ แสงทอง

ปีที่พิมพ์ : 2559

จำนวนหน้า 464 หน้า

ราคา : 450 บาท

อัษฎาวุธ ไชยวรรณ

ศศ.ม. ภาษาไทย นิสิตปริญญาโท

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยทักษิณ

บทนำ

ตำนาน เป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความเป็นมาของชุมชน หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งเวลาในตำนานมักเป็นเรื่องราวในอดีตที่มักจะไม่ทราบว่าอยู่ในยุคสมัยใด ประคอง นิมมานเหมินท์ (2543 1ข : 18) ได้อธิบายว่า เรื่องเล่าประเภทตำนานปรัมปรา เป็นการอธิบายถึงกำเนิดของจักรวาล โครงสร้างและระบบของจักรวาล มนุษย์ สัตว์ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ลม ฝน กลางวัน กลางคืน ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ความเป็นมาของชนชั้นนำ ลำดับชั้น และบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมและการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร เพราะเหตุใด ดังนั้น การทำความเข้าใจตำนานหรือเรื่องเล่าทุกเรื่องต้องเข้าใจสัญนิยมหรือขนบทางวรรณกรรมประเภทนั้นเสียก่อน เรื่องเล่ามีมาตั้งแต่ยุคบรรพบุรุษ บางเรื่องเล่า ตำนานไม่ได้ทำหน้าที่เพียงบอกเล่าการสร้างบ้านแปงเมืองหรือเล่าเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น การอธิบายด้วยตำนานย่อมมีเรื่องราวพิสดารปาฏิหาริย์ บุญญาธิการของบุคคลที่มีความสำคัญในบริเวณ ชุมชนนั้น ซึ่งอาจจะแฝงสัญญะทางการเมืองหรือศาสนา หากจะกล่าวถึงโดยเฉพาะพื้นที่ภาคใต้ซึ่งเป็นดินแดนที่ผู้คนมีวิถีชีวิต ความเชื่อทางศาสนาหลากหลาย ไม่ว่าจะปรากฏในตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช ตำนานนางเลือดขาวหรือในฮิกายัตปัตตานี การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนทำให้เกิดความเลื่อนไหลทางวัฒนธรรม จึงปรากฏเป็นตำนานและเรื่องเล่าที่มีความเกี่ยวข้องกับรัฐส่วนกลางและพื้นที่บริเวณแหลมมลายู ทำให้ตำนานลิ้มกอเหนี่ยวกลายเป็นที่รู้จัก

หนังสือเรื่อง ตำนานและเรื่องเล่าปรัมปราท้องถิ่นภาคใต้ : อัตลักษณ์ วัฒนธรรม อำนาจและการต่อต้านในประวัติศาสตร์ความ

เป็นไทยของพิเชฐ แสงทอง เป็นการพัฒนาต่อยอดความรู้จากวิทยานิพนธ์เรื่อง "ตำนานไทยพุทธและมลายูมุสลิม : อำนาจและการต่อต้านในภาคใต้ของไทย" เมื่อสมัยศึกษาที่สาขาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยการวิเคราะห์ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราชฮิกายัดปัตตานี ฮิกายัตมะโรง มหาวงศ์ ตำนานนางเลือดขาวและตำนานเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะ ซึ่งผู้เขียนพยายามปูพื้นความรู้เกี่ยวกับตำนานและเรื่องเล่าปรัมปรา หนังสือเล่มนี้ไม่ได้วิเคราะห์หรือนำเสนอมุมมองใหม่เกี่ยวกับอำนาจของเรื่องเล่าที่ซ่อนในตัวบทโดยไม่มีหลักฐานหรือการอ้างอิงข้อมูล แต่เป็นการเรียบเรียงอ้างอิงข้อมูลอย่างเป็นระบบเริ่มตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สะท้อนมุมมองของนักวิชาการแต่ละคนที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นนั้นอย่างละเอียด ผู้เขียนไม่ได้นำเสนอข้อมูลเพียงด้านเดียว แต่พยายามอธิบายด้วยทฤษฎีทางสังคมวิทยาเห็นได้อย่างชัดเจน คือ ใช้วิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) ของมิเชล ฟูโกต์(Michael Foucault) ประเด็นเรื่องอำนาจมาอธิบายเรื่องเล่าประเภทตำนานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ เชิงอำนาจได้อย่างลุ่มลึกและมีความน่าสนใจ โดยเฉพาะการตีความนอกตัวบทที่อาศัยข้อมูลหลักฐานซึ่งเป็นวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์มาช่วยสนับสนุนการตีความของผู้เขียนให้มีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาภายในเล่ม เริ่มต้นด้วยคำนำเสนอของ รศ.ยงยุทธ ชูแว่นที่พูดถึงประเด็นตำนาน : ระหว่างวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ซึ่งกล่าวว่า หนังสือเล่มนี้เป็นการเปิดการตีความใหม่ด้วยการใช้หลักฐานมาประกอบการอธิบาย การวิพากษ์หลักฐานที่น่าสนใจ และ อาจได้รับการถกเถียงกันต่อไปของหนังสือเล่มนี้ อยู่ใน

ส่วนที่วิเคราะห์ ฮิกายัตมะโรง มหาวงศ์หรือตำนานเมืองไทรบุรี พิเชฐ ใช้เอกสารประวัติศาสตร์หลายชิ้น โดยเฉพาะบันทึกของตะวันตก เพื่อแสดงให้เห็นว่าเบื้องหลังการปรากฏตัวของตำนานเรื่องนี้มี "การเมืองระหว่างประเทศ" และต่อด้วยความคิดตามหลังการอ่านของ ศ.ดร.อรรถจักร สัตยานุรักษ์กล่าวว่า ทางแรกก็ต้องช่วยกันคิดและในสิ่งที่อาจารย์พิเชฐได้ลงมือทำในหนังสือเล่มนี้ คือ การตรวจสอบ "ตำนาน-อดีต" ให้สัมพันธ์กับ "ประวัติศาสตร์" เพื่อที่จะทำให้ทุกเหตุการณ์ ทุกบุคคลถูกอธิบายในบริบทของประวัติศาสตร์ อันจะมีผลลดทอนอำนาจของ "เรื่องเล่า" ที่มีโครงเรื่องที่เน้นอารมณ์ และผูกแน่นอยู่กับการให้ความหมาย "วัฒนธรรม" ที่แข่แข็ง ซึ่งทั้งสองท่านต่างยืนยันถึงคุณสมบัติของหนังสือเล่มนี้ที่มีคุณค่าและคุณประโยชน์ต่อสังคมที่นักวรรณกรรมศึกษา นักคติชนวิทยาหรือนักประวัติศาสตร์ ควรอ่านเพื่อทำความเข้าใจสังคมปัจจุบันด้วยตำนานจากอดีตที่ผู้เขียนพยายามอธิบายถึงพลังอำนาจของเรื่องเล่า

สาระสำคัญ

บทนำ

บทนี้เป็นการทำความเข้าใจตำนานว่า มีฐานะมากกว่าเรื่องของความสนุกสนานหรือบันเทิงเท่านั้น ยังเป็นเครื่องมือในการแสดงอำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับรัฐ ผู้เขียนพยายามใช้ตำนาน เป็นตัวบทในการวิเคราะห์วรรณกรรมพร้อมทั้งใช้วิธีวิทยาแบบประวัติศาสตร์ คือ นำข้อมูลหลักฐานมาประกอบ ซึ่งในส่วนนี้ผู้เขียนเจาะจงลงไปในสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมองว่า "เรากำลังต่อสู้กันอยู่บนโครงเรื่องแบบวรรณกรรม เราต่าง

ถูกอำนาจของตำนานและเรื่องเล่าขีดเขียนให้กลายเป็นตัวละคร" ซึ่งผู้เขียนอธิบายให้เห็นถึงความความขัดแย้งภายใต้การครอบงำของโครงเรื่องหนึ่ง ๆ คือ รัฐบาลไทยกลายเป็นผู้ร้ายในการกระทำย่ำยีคนในพื้นที่ ขณะที่อีกฝ่ายปัตตานีหรือปาตานี เป็นตัวละครที่ถูกกระทำจนหมดทางสู้ต้องจับอาวุธขึ้นต่อต้าน ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นถึงโครงเรื่องที่ถูกผลิตซ้ำทำนองนี้เท่านั้น เป็นการตั้งคำถามต่อนิยามความหมายอันตายตัวของคำว่า "วัฒนธรรม" ที่เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต วิธีคิดและพฤติกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะเอกลักษณ์เฉพาะตัว ข้อสังเกตของตัวผู้เขียนว่า เป็นฐานคิดที่มีการแบ่งแยกระหว่างศูนย์กลาง-ท้องถิ่น ซึ่งในปัจจุบันควรให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมเน้นศึกษามิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการต่อต้าน รวมทั้งบทบาทของผู้อ่อนแอในฐานะเป็นผู้กระทำการทางสังคมจะนำไปสู่การมองวัฒนธรรมว่าเป็น "พื้นที่ของการต่อสู้" (contested terrain) เพื่อช่วงชิงอำนาจและความมีตัวตนของกลุ่มคนต่าง ๆ ซึ่งในเล่มนี้ ผู้เขียนใช้มโนทัศน์ในการศึกษาวรรณกรรมในฐานะตัวบทของวัฒนธรรมศึกษา มโนทัศน์เรื่องอำนาจท้องถิ่นและวิเคราะห์ในฐานะที่ตำนานเหล่านี้เป็นเรื่องเล่าชนิดหนึ่งซึ่งกลายเป็นพื้นที่และเครื่องมือในการช่วงชิงการนิยามความหมายตัวตนทางวัฒนธรรมและการเมืองของชุมชนภาคใต้

ตำนานและอำนาจ

บทนี้ผู้เขียนพยายามอธิบายถึงตำนานที่นักคติชนวิทยาอธิบายว่าเป็นข้อมูลหลักฐานหรือต้นฉบับใหม่ ๆ ในการวิเคราะห์ แต่เป็นขยับขยายขอบเขตวิธีวิทยาออกไปในลักษณะสหวิทยาการ เนื่องจากตำนาน

เป็นเรื่องเล่าที่กินความหมายกว้างขวาง และสำหรับนักประวัติศาสตร์ ตำนานมีฐานะเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ (historiography) ในประเภทประวัติศาสตร์ความคิดหรือประวัติศาสตร์วัฒนธรรม สามารถใช้ศึกษาเป็นตัวบทได้ ซึ่งบทนี้เน้นปริทัศน์ข้อมูล ทั้งงานวิจัยและบทความที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชุมชนท้องท้องถิ่นกับรัฐเริ่มตั้งแต่งานศึกษาของโอลิเวอร์ วิลเลียม วอลเตอร์ส ตำนานเมืองพะเยาที่เกี่ยวพันระหว่างขุนเจื๋องกับขุนงำเมืองที่ปรากฏให้ถึงความสามารถในการขยายชุมชนของขุนเจื๋องสะท้อนความคิดในการขยายอำนาจรัฐทางภาคเหนือในสมัยหลัง ตำนานรายอซียง หรือตำนานเรื่องราชาเขี้ยวงอก ผู้โหดเหี้ยม มีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านกาแป๊ะกอตอ อำเภอเบตง จังหวัดยะลา งานศึกษาเรื่อง นุ่งเหลือง-นุ่งดำ ตำนานของผู้นำชาวนาแห่งล้านนาของชิเกฮารุทานาเบ โดยศึกษาผ่านตำนานครูบาศรีวิชัย งานศึกษาของชุลีพร วิรุณหะ เรื่องความสัมพันธ์สยาม-มลายู ในมิติวัฒนธรรม บทสะท้อนจากฮิกายัตมะโรง มหาวงศ์ (ตำนานเมืองไทรบุรี) The Land Of Lady White Blood ของลอร์เรน เกสิคและบทความชิ้นสำคัญเรื่อง คติเกี่ยวกับรัฐของประชาชนไทยในวรรณกรรมภาคใต้ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ทำให้เห็นถึงพัฒนาการการวิเคราะห์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการทบทวนวรรณกรรมเพื่อนำไปสู่การตีความตำนานในมุมมองใหม่

ลักษณะตำนานท้องถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บทนี้กล่าวถึงความหมายของตำนานว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการอธิบายจักรวาล กำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์และสรรพสิ่ง เวลาในตำนานจึงเป็นเวลาของอดีตอันไกลโพ้น ตัวละครในตำนานมักเป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ พระเจ้า เทพเจ้าและมนุษย์ อย่างไรก็ดี ตำนานยัง

มีความสำคัญในฐานะรูปแบบการเขียนทางประวัติศาสตร์รูปแบบหนึ่งตามโลกทัศน์ของคนโบราณ มีคุณค่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะตำนานที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์ซึ่งเรียกกันว่า "ตำนาน" และ "ตำนานประวัติศาสตร์" มักมีลักษณะเนื้อหา ในตอนต้นมีเรื่องราวเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์เป็นเรื่องราวที่เหนือจริง อาจจะแตกต่างกันในแง่ของเวลาที่ปรากฏในท้องเรื่อง เนื่องจากตำนานกำหนดเวลาแน่นอน เพราะข้อมูลถ่ายทอดมาในจารีตก่อนที่บันทึกลายลักษณ์ เช่น ตำนานพระยาเจือง ตำนานสิงหนวัติ ส่วนตำนานประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องบอกเล่าที่บันทึกลงในกรอบของเวลาที่มีการเรียงลำดับสกุลในเมืองใดเมืองหนึ่งโดยเฉพาะ มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ปรัมปราจากจารีตบอกเล่าส่วนหนึ่ง และส่วนที่ว่าด้วยการเรียงลำดับกษัตริย์อีกส่วนหนึ่ง เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หรือตำนานในวัฒนธรรมมลายูมุสลิมที่เรียกว่า ฮิกายัต

การแบ่งประเภทตำนานเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามเดวิด วัย อาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ประเภทเนื้อหาดึกดำบรรพ์ ได้แก่ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ประเภทเนื้อหาแบบประวัติศาสตร์สากล ได้แก่ ชินกาลมาลีปกรณ์และประเภทเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับปูชนียบุคคล ปูชนียวัตถุ เช่น ตำนานพระธาตุของท้องถิ่นต่าง ๆ ส่วนฮิกายัตนั้นไม่ได้มีรูปแบบแนวการเขียนเดียวกันหมด แต่สามารถจำแนกออกเป็นแบบต่าง ๆ ได้ 7 แบบ ดังนี้ แบบปรัมปราพื้นบ้าน เรื่องเล่าเกี่ยวกับสัตว์พูดได้ แบบรับอิทธิพลจากอินเดีย เรื่องราวของพระราม แบบความเชื่อทางศาสนาอิสลามแบบประวัติศาสตร์มาเลย์ยุคแรก แบบประวัติศาสตร์มากขึ้น

แบบงานเขียนซึ่ง "กุ" ขึ้นมา และแบบอัตชีวประวัติ พร้อมอธิบายถึงลักษณะร่วมของตำนาน เพราะถือว่าเป็นตัวกำหนดวรรณกรรมที่รู้จักกันดี เรียกว่า ขนบนิยมทางวรรณกรรมเฉพาะประเภทให้เข้ากับความคาดหวังของผู้อ่าน และที่สำคัญมีการปริทัศน์การศึกษาตำนานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ดี.จี.อี ฮอลล์ จนถึงปัจจุบันเพื่อเป็นการปูพื้นฐานให้ผู้อ่านทำความเข้าใจความเป็นมาของตำนานท้องถิ่นในแถบนี้

ขนบการเล่าเรื่องของตำนานท้องถิ่นภาคใต้สมัยจารีต

บทนี้ผู้เขียนสรุปลักษณะวิธีการเล่าเรื่อง ลักษณะคำประพันธ์ และลักษณะร่วมของตำนานไทยพุทธและมลายูมุสลิม อธิบายถึงตำนานเมืองและตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราชในวัฒนธรรมไทยพุทธมี 3 เรื่องสำคัญ คือ ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราชซึ่งแต่งเป็นร้อยแก้ว และนิพพานโสตร หรือตำนานเมืองนครศรีธรรมราชฉบับกลอนสวด ต่อมาจะอธิบายถึงตำนานกลุ่มฮิกายัตในวัฒนธรรมมลายูมุสลิมมี 2 เรื่อง คือ ฮิกายัตมะโรง มหาวงศ์ หรือตำนานเมืองไทรบุรี และฮิกายัตปัตตานีหรือตำนานเมืองปัตตานี และสุดท้ายจะอธิบายถึงตำนานผสมผสาน คือ ตำนานนางเลือดขาว ซึ่งจะพบว่าทั้งหมดมีโครงสร้างเนื้อหาและการเล่าเรื่องของตำนานใน 4 ประเด็นสำคัญประกอบด้วยการอพยพไปตั้งเมืองใหม่ กษัตริย์มีความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ สัตว์มีบทบาทในการช่วยสร้างเมือง และศาสนาทำให้บ้านเมืองมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองซึ่งผู้เขียนพยายามเชื่อมโยงให้เห็นลักษณะร่วมของตำนานไทยพุทธและมลายูมุสลิมซึ่งประเด็นนี้ผู้เขียนทำให้การตีความเกิดความหลากหลายมากขึ้นและสลายพรมแดนเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างทางศาสนา ปกติในการวิเคราะห์ของหนังสือเล่มอื่นจะพยายามแบ่งแยกอย่างชัดเจนว่าเป็นไทย

พุทธหรือมลายูมุสลิม แต่ผู้เขียนได้จัดเนื้อหาได้อย่างลงตัวในหนังสือเล่มนี้ คือ ตำนานไทยพุทธ ฮิกายัตและตำนานผสมผสาน

ทรัพย์และอำนาจ พุทธศาสตร์กับการเมือง : วิธีคิดของคนใต้ใน "ตำนานเมืองและตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช"

บทนี้เป็นการกล่าวถึงกลุ่มตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมักจะถูกใช้เป็นหลักฐานสำคัญยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยอดีตและเป็นบ่อเกิดสำคัญของวาทกรรมว่าด้วย "นครเมืองพระ" ผู้เขียนวิเคราะห์ให้เห็นว่า ตำนานกลุ่มนี้เปิดเผยเนื้อหาสาระใดออกมา และปิดบังเนื้อหาใดเอาไว้บ้างซึ่งกระทำผ่านเสียงเล่าของผู้บันทึกตำนาน โดยผู้เขียนนิยามให้เป็นสองลักษณะ คือ ความเงียบ หมายถึง บางอย่างที่ตำนานไม่ได้เปิดเผย ส่วนเสียงดัง หมายถึง บางอย่างที่ถูกเปิดเผยอย่างชัดเจนซึ่งทั้งสองลักษณะล้วนหล่อหลอมให้นครศรีธรรมราชมีอัตลักษณ์ที่น่าสนใจ ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตให้เห็นถึงความหมายเชิงสัญลักษณ์ของพระธาตุที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองสถานการณ์ทางการเมืองบางอย่างในขณะที่นครศรีธรรมราชอ่อนแอ พระธาตุและศาสนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องอำนาจ และตัวตนของนครศรีธรรมราชอย่างโดดเด่นในช่วงกลางรัตนโกสินทร์ แสดงให้เห็นจากการที่ตำนานไม่ขับเน้นตัวตนบางด้าน เช่นด้านเศรษฐกิจ และส่งเสียงดังบางด้าน เช่น ด้านการเมืองการปกครองในระบบ 12 นักษัตร และการกัลปนา เห็นได้ชัดจากการกัลปนาในนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นพื้นฐานให้การขยายตัวของเมือง ยังเป็นระบบการเมืองที่เป็นทางออกให้แก่ข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่ไม่เหมาะแก่การทำเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงเมืองที่ขยายตัวจากการค้า

ผู้เขียนวิเคราะห์ให้เห็นถึงวัฒนธรรมการเมืองแบบอุปถัมภ์

ที่ซ่อนอยู่ในความเงียบ (ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช) ซึ่งสถาบันกษัตริย์กับเศรษฐีล้วนมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้นผ่านการอุปถัมภ์ทางศาสนาเพื่อดำรงอำนาจปกครองอยู่ในนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะที่ตำนานได้กล่าวถึง ในเหตุการณ์ที่โคทคีรีเศรษฐีนำเงินทองพร้อมเครื่องบรรณาการมาถวายแด่พระเจ้าศรีธรรมาโศกราช การสร้างวัดของเศรษฐีเป็นรูปธรรมชัดเจนของการอุปถัมภ์ ซึ่งการมอบเงิน ทอง และเครื่องบรรณาการและความเลื่อมใสต่อพระพุทธองค์เข้ากันดีภายใต้คำว่า ศรัทธา/เลื่อมใส สะท้อนให้เห็นถึงความเงียบของตำนานที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายไม่ได้มีความหมายเพื่อตัวมันเอง ไม่ใช่การสะสม แต่การค้านั้นมีเป้าหมายเพื่อบรรลุไปถึงสิ่งอื่น ต่อมาเมื่ออำนาจที่สัมพันธ์กับเศรษฐีเริ่มสั่นคลอนจึงจำเป็นต้องสร้างฐานอำนาจใหม่ โดยผ่านศรัทธาของประชาชนในการบริจาคเงินร่วมสร้างพระธาตุนครศรีธรรมราชซึ่งสะท้อนผ่านตำนานหลายเรื่อง

ฮิกายัตปัตตานี : อำนาจของผู้สูญเสียอำนาจ

บทนี้เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงความหมายและตัวตนทางประวัติศาสตร์ของปัตตานี ผ่านตัวบทฮิกายัตปัตตานีที่ผู้เขียนพยายามย้อนถึงที่มาตั้งแต่เอกสารของชาวตะวันตก พ.ศ.2381 โดยนายทหารชาวอังกฤษชื่อ พันโทนิวโบล์เพื่อหาข้อมูลตั้งแต่การก่อตั้งเมือง การสืบสายสกุลสุลต่านจนถึงความเสื่อมของปัตตานีที่เกิดขึ้นภายใต้ราชวงศ์กลันตันจนถึงเอกสารที่เป็นปัจจุบันที่สามารถพบเห็นได้ บอกเล่าประวัติความเป็นมาของเมืองปัตตานี แต่ผู้เขียนวิเคราะห์โครงสร้างลึกถึงรัฐอิสลามว่าเป็นนิยาม "กษัตริย์ก็คือรัฐ" สถานะของความเป็นศูนย์กลางของรัฐที่เป็นหนึ่งเดียวกับองค์กษัตริย์ คือ สำนึกร่วมของตำนานในดินแดนคาบสมุทรมลายูหลายเรื่อง เพราะได้กล่าวเน้นถึงกษัตริย์ มุตตาฟา ซาห์

ที่ทำสงครามจะยึดกรุงศรีอยุธยาสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมและความกล้าหาญในการสงครามของเมืองปัตตานี แต่ถึงอย่างไรก็ตาม โครงเรื่องที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจของปัตตานีกับสยามในฮิกายัตปัตตานีนั้นพยายามแสดงออกถึงการดำรงความเป็นรัฐอิสระที่ไม่เป็นเมืองขึ้นของใคร

อำนาจของความคลุมเครือ และ "รักสามเส้า" ที่ปลายแดนในฮิกายัตมะโรง มหาวงศ์

บทนี้เป็นการกล่าวถึงฮิกายัตมะโรง มหาวงศ์ ในฐานะงานเขียนชิ้นสำคัญของเคดะห์ที่พยายามแสดงรากเหง้าความเป็นมาของรัฐแห่งนี้ตั้งแต่ยุคโบราณที่ราชามะโรง มหาวงศ์เป็นกษัตริย์ผู้มีเลือดผสมระหว่างสวรรค์กับยักษ์เป็นปฐมกษัตริย์ ผู้เขียนวิเคราะห์ให้เห็นถึงตัวตนทางการเมืองของไทรบุรี (เคดะห์) ซึ่งอธิบายผ่านฮิกายัตมะโรง มหาวงศ์ที่แสดงถึงความเป็นมาของรัฐ ผู้เขียนได้เปิดมิติใหม่ในการมองตำนาน ซึ่งไมเออร์ มีความเห็นว่า ฮิกายัตเรื่องนี้มีแก่นหลักอยู่ที่คู่ขัดแย้งระหว่างพลังด้านมืดกับพลังด้านสว่างของมนุษย์ซึ่งส่งผลให้ราชวงศ์ต้องต่อสู้กับความขัดแย้งทั้งสองด้านก่อนที่จะพบทางออก คือ ศาสนาอิสลาม

ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีสยามเคดะห์และชาติตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งถือได้ว่า อำนาจทางการเมืองที่ซ่อนอยู่ในฮิกายัตมะโรง มหาวงศ์เป็นการแสดงถึงชั้นเชิงและกลยุทธ์ทางการเมืองของชาติตะวันตกที่พยายามใช้ช่องว่างในการบันทึกฮิกายัตเรื่องนี้เพื่อยืนยันว่าเคดะห์ไม่ได้เป็นเมืองขึ้นของสยาม แต่ช่องว่างนี้เช่นเดียวกันที่ทำให้สยามตีความว่า เคดะห์ คือ เมืองขึ้นของตน ตามที่ผู้เขียนกล่าวว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสามเส้าที่มีสยามอยู่ด้านเหนือ อังกฤษอยู่ด้านใต้ ส่วนเคดะห์อยู่กับความผันแปรตรงกลาง

ฮิกายัตมะโรง มหาวงศ์เป็นเสียงที่เคดะห์ที่เปล่งออกมาเพื่อแสดงตัวตน ว่าดำรงตนอยู่ในระหว่างความมืดและด้านสว่างต่อไปด้วยความหวังว่า จะประสานหรือใช้ประโยชน์จากสถานะเช่นนั้นได้ ซึ่งในเล่มนี้มีการกล่าว สนับสนุนด้วยหลักฐานที่แสดงให้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเข้ามา เกี่ยวข้องจึงเปิดพื้นที่ให้ผู้อ่านหรือผู้รู้ได้พิจารณา แลกเปลี่ยนในประเด็น นี้เพื่อความสมบูรณ์ทางเนื้อหายิ่งขึ้น

อำนาจ/รัฐของผู้หญิงและการสถาปนาความเป็นศูนย์กลาง ของเมืองชายขอบใน"ตำนานนางเลือดขาว"

บทนี้ผู้เขียนกล่าวถึงตำนานนางเลือดขาวที่กำเนิดในกระบอก ไม้ไผ่ โดยข้างนำกระบอกไม้ไผ่ที่เป็นอยู่ของนางเลือดขาวและพระยา กุมารไปมอบให้ยายเพชรและตาสามโมถึงที่พักเพื่ออธิบายให้เห็นถึง อนุภาคการกำเนิดแบบโอปปาติกะของนางเลือดขาว เป็นการวางเงื่อนไข เรื่องความมีอำนาจเหนือธรรมชาติตั้งแต่ต้น เพื่อสร้างความยอมรับแก่ ตัวผู้อ่าน เพราะความพิเศษของการถือกำเนิด ล้วนเป็นคุณลักษณ์ที่บ่งชี้ ถึงความเป็นผู้นำหรือกษัตริย์ที่มีความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ในตัวบทเน้นหนักไปที่ผลซึ่งเกิดจากอำนาจบุญนั้น นั่นคือ การก่อตัว และเติบโตของเมือง และเครือข่ายของเมืองที่เกิดขึ้นโดยมีบุญอันก่อ กำเนิดขึ้นมาจากธรรมชาติของนางเป็นอำนาจที่อำนวยให้เกิดขึ้น ผู้เขียน วิเคราะห์ให้ถึงบทบาทสำคัญของนางเลือดขาวที่สถาปนาเมืองพัทลุง ให้เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม แต่ไม่ทับซ้อนกับนครศรีธรรมราชที่มี อำนาจเป็นหัวเมืองภาคใต้ที่เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา นาง เลือดขาวตระหนักถึงการดำรงอยู่ของรัฐอาณาจักรที่อยู่รายรอบ และ ยอมรับรัฐเหล่านั้นด้วย เช่น การส่งส่วยข้าง การเคารพพระอัฐิธาตุ พระยาศรีธรรมาโศกราชและยินยอมเดินทางไปกรุงศรีอยุธยาตามคำ

บัญชาของกษัตริย์ แต่การดำรงของรัฐเหล่านั้นไม่มีความหมายต่อการขยายตัวชุมชนของนางเลือดขาวแต่อย่างใด เพราะเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตามคติเกี่ยวกับรัฐของประชาชนที่มีลักษณะพ้นขอบเขตของวัฒนธรรมทางการเมืองและอำนาจของรัฐอาณาจักร

อำนาจที่ปรากฏของนางเลือดขาวส่งผลให้เกิดการสร้างวัดสร้างพระพุทธรูปนั้นด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ของพระนางเองซึ่งมีมาตั้งแต่กำเนิด ผู้เขียนวิเคราะห์ให้เห็นว่า ตำนานนางเลือดขาวเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความคิดเรื่องหนึ่งของภาคใต้ที่มุ่งแสดงออกถึงบทบาททางศาสนาของผู้หญิงภาคใต้เพื่อตอบโต้โครงสร้างหรืออุดมการณ์ของพระพุทธศาสนาที่ไม่มีพื้นที่ให้ผู้หญิงและเป็นร่องรอยที่เกี่ยวกับวิธีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการมีบทบาทของผู้หญิงกับความเชื่อดั้งเดิมในชุมชนโบราณ มีหลายชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับนางโดยตรง ถือได้ว่า อำนาจต่อรองกับรัฐในครั้งนี้มีผู้สถาปนาเป็นผู้หญิง จึงสร้างความรู้สึกให้แก่ชาวพัทลุงว่าตนไม่ใช่ชายขอบ แต่เป็นศูนย์อำนาจทางวัฒนธรรมอีกศูนย์หนึ่งที่มีศักดิ์ศรีและความเฉพาะตัวของตัวเอง

สงครามและสันติภาพ : ตำนานเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในปัตตานี

บทนี้ผู้เขียนกล่าวถึงตำนานเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะอาจเรียกได้ว่าเป็น "ตำนานที่มีชีวิต" ที่มีการเติบโต และแตกแขนงออกไปตามต้องการของชุมชนเจ้าของตำนานและบริบทของยุคสมัย รายละเอียดของการผลิตซ้ำด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ เพื่อประคับประคองให้ชาวจีนสามารถดำรงอยู่ในชุมชนที่มีความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ และไกล่เกลี่ยความขัดแย้งระหว่างชาวจีนด้วยกันเองในมิติประวัติศาสตร์ ขณะในกลุ่ม

นักวิชาการมุสลิมเพื่อต้องการผลิตวาทกรรมว่าด้วยความขัดแย้งระหว่างสยามกับปัตตานีที่สยามเป็นตัวละครฝ่ายร้าย และปัตตานีเป็นผู้อ่อนแอ ผู้เขียนสังเกตพบว่าตำนานลิ้มโต๊ะเคี่ยม-ลิ้มกอเหนี่ยวฉบับลายลักษณ์จึงถูกเขียนใหม่และเผยแพร่ออกมาอย่างกว้างขวาง ความแยบคายของตำนานทำให้ลิ้มโต๊ะเคี่ยมและลิ้มกอเหนี่ยวเป็นบุคลาธิษฐานของตัวตนอันเป็นหนึ่งเดียวของชาวจีนในปัตตานี กล่าวคือ ลิ้มโต๊ะเคี่ยมเป็นภาพสะท้อนของความเลื่อนไหลทางวัฒนธรรมของคนจีนที่กลายมาเป็นผู้ศรัทธาในศาสนาอิสลาม และลิ้มกอเหนี่ยวเป็นภาพสะท้อนของอัตลักษณ์ชาวจีน ผู้เขียนกล่าวว่า ตำนานลิ้มโต๊ะเคี่ยมและ ลิ้มกอเหนี่ยวนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีของเรื่องเล่าประเภทที่เรียกได้อาจเรียกได้ว่า ตำนานสมานฉันท์ ซึ่งเป็นเรื่องที่บอกเล่าถึงการประนีประนอม หรือการปรับตัวเข้าหากันของกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์

ผู้เขียนวิเคราะห์ให้ถึงการสร้างกลุ่มตำนานกรือเซะ-ลิ้มกอเหนี่ยว-ลิ้มโต๊ะเคี่ยม ชาวจีนที่มีบทบาทในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้สร้างเรื่องนี้ขึ้นมาเพื่อตอบโต้วาทกรรมที่เคยถูกเหยียดหยามกลุ่มชาติพันธุ์จากรัฐบาลไทยในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้เกิดการปรับตัวเข้ากับชุมชนที่พวกพวกตนเข้าไปอยู่ได้เป็นอย่างดี ในช่วงทศวรรษที่ 2490 ตำนานเรื่องนี้เปลี่ยนแปลงตัวเองโดยการเล่าเรื่องให้ชาวจีนมีบทบาทต่อประวัติศาสตร์สังคมมุสลิมชายแดนภาคใต้เด่นขัดขึ้น อีกห้าทศวรรษต่อมาตำนานก็เปลี่ยนแปลงอีกครั้งโดยการเล่าเรื่องให้ชาวจีนมีบทบาทเหนือชาวมลายูมุสลิมในทางวัฒนธรรม และเมื่อทศวรรษที่ 2540 เกิดเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นในสามจังหวัดชายแดนใต้ ปรุงแต่งตำนานใหม่โดยเพิ่มเติมบทบาทใหม่ของชาวจีนต่อประวัติศาสตร์ปัตตานีที่ไม่เคยมีการกล่าวถึง

บทสรุป

จากการอ่านหนังสือเล่มนี้พบว่ามีจุดเด่นสำคัญในสามประการ คือ หนึ่งการค้นคว้าข้อมูลตัวบทวรรณกรรมที่มีหลายสำนวนเพื่อนำเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะร่วมหรือข้อแตกต่าง ไม่ได้ยึดสำนวนใดสำนวนหนึ่งเป็นหลักในการศึกษา สองหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีความหลากหลายนำมาสนับสนุนแนวคิดในการวิเคราะห์ตัวบทเพื่ออธิบายให้ถึงบริบทที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ตัวบทขึ้น และสามการนำแนวทางการการศึกษาแบบใหม่ที่ให้ความหมายเรื่องเล่าเป็น "ญาณวิทยาทางสังคม" (social epistemology) และ "ภาวะวิทยาทางสังคม" (social ontology) นั่นคือ เรื่องเล่าเป็นกระบวนวิธีแสวงหาความรู้ทาง/ของสังคม เรื่องเล่าไม่ใช่เป็นเพียงรูปแบบหรือวิธีการของการนำเสนอเท่านั้น พร้อมกับการนำวิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรม(discourse analysis) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michael Foucault) ที่ครอบคลุมประเด็นทางความรู้และอำนาจมาอธิบายเรื่องเล่าประเภทตำนานเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทำให้เกิดการตีความในมุมมองใหม่ ซึ่งการใช้วิธีวิทยาแบบประวัติศาสตร์ในเล่มนี้ถือว่าเป็นการบูรณาการระหว่างตัวบทวรรณกรรมข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์และความรู้ทางคติชนวิทยาได้อย่างลงตัว

หนังสือเล่มนี้เหมาะสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาความรู้ทางด้านวรรณกรรม ประวัติศาสตร์หรือคติชนวิทยา นิสิตนักศึกษาหรืออาจารย์เพื่อที่จะได้อ่านเพิ่มเติมพร้อมกับทำความเข้าใจตำนาน เรื่องเล่าปรัมปราท้องถิ่นภาคใต้ในมุมมองใหม่ที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานของผู้เขียนที่มีความเป็นไปได้ เปิดโลกทางประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ค่อยมีการกล่าวถึงเบื้องหลังซ่อนเร้นบางอย่างของตำนานและสามารถต่อยอด

การศึกษาในประเด็นนี้เหล่านี้ เพื่อทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน โต้แย้ง/สนับสนุนชุดความคิดนี้จนสามารถพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ประคอง นิมมานเหมินทร์. (2543). **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์.

พิเชฐ แสงทอง. (2559). **ตำนานและเรื่องเล่าปรัมปราท้องถิ่นภาคใต้ : อัตลักษณ์ วัฒนธรรม อำนาจ และการต่อต้านในประวัติศาสตร์ความเป็นไทย**. กรุงเทพฯ : ยิปซี กรุ๊ป.